

LIETUVOS

**8(17)
2008**

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY**

LIH
LEIDVYKLA

VILNIUS 2008

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
École des Hautes Études en Sciences Sociales
Lundo universitetas

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Vilniaus pedagoginis universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKCINĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

tel.: + 370 5 2629410
faks: +370 5 2611433
el. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytytis Čiubrinskas).....	5
<i>Foreword</i> (Vytytis Čiubrinskas)	8

Straipsniai / Articles

Christian Giordano

Disputed Historical Memories in East Europe and Southeast Asia: Representations, Symbols and Social Practices.....	11
Ginčijamos istorinės atmintys Rytų Europoje ir Pietryčių Azijoje: reprezentacijos, simboliai ir socialinės praktikos. Santrauka	27

Irena Šutinienė

Socialinė atmintis ir šiuolaikinė lietuvių tautinė tapatybė	31
Social Memory and Contemporary Lithuanian National Identity. Summary.....	54

Darius Daukšas

Pase įrašytoji tapatybė: Lietuvos lenkų etninio/nacionalinio tapatumo trajektorijos	57
Identity Inscribed in the Passport: the Trajectories of Ethnic/national Identity of Lithuanian Poles. Summary.....	72

Žilvytis Šaknys, Daiva Lapinskaitė

Lietuvos karaimai: etninis ir konfesinis tapatumas XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje.....	73
Lithuanian Karaims: Ethnic and Confessional Identity in the Late Twentieth – Early Twenty-First Century. Summary.....	93

John Helsloot

Valentino dienos triumfas Nyderlanduose – po penkiasdešimties metų.....	97
The Triumph of Valentine’s Day in the Netherlands – after Fifty Years. Summary.....	114

Rasa Paukštytė-Šaknienė, Irma Šidiškienė

Naujų etnografinių lauko tyrimo būdų paieška: apklausa dviese.....	117
A Search for New Ways of Ethnographic Fieldwork: An Inquiry Conducted by Two Persons. Summary.....	135

Valdemaras Klumbys

Lietuvos kultūrinis elitas sovietmečiu: tarp pasipriešinimo ir prisitaikymo....	139
Soviet Lithuanian Cultural Elite: between Resistance and Compliance. Summary.....	159

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Kristina Šliavaitė. From Pioneers to Target Group: Social Change, Ethnicity and Memory in a Lithuanian Nuclear Power Plant Community (<i>Neringa Klumbytė</i>)....	163
---	-----

Defining Region: Socio-cultural Anthropology and Interdisciplinary Perspectives 1–2. Acta Historica Universitatis Klaipedensis 12–13. Studia Anthropologica 1–2 (<i>Žilvytis Šaknys</i>).....	168
Re-inventing the Nation. Multidisciplinary Perspectives on the Construction of Latvian National Identity. Lindqvist M. (ed.) (<i>Darius Daukšas</i>)	173
Baltic Postcolonialism. Kelertas V. (ed.) (<i>Gediminas Lancauskas</i>)	175
Torbjorn Friberg. Diagnosing Burn-Out. An Anthropological Study of a Social Concept in Sweden (<i>Vieda Skultans</i>).....	178

Konferencijos / Conferences

Tarptautinė konferencija „Antropologija, etnografija ir biotechnologija“ (<i>Jeanette Edwards, Auksuolė Čepaitienė</i>).....	179
Antropologija, kultūra ir kritinės problemos Amerikos antropologijos asociacijos konferencijoje (<i>Neringa Klumbytė</i>).....	183

Tyrinėjimų projektai ir programos / Research Programmes

Etnologijos, kalbos, istorijos šaltinių elektroninis sąvadas (<i>Rasa Paukštytė-Šaknienė</i>)	187
Lietuvių tautinio identiteto raiškos būdai (<i>Vytis Čiubrinskas</i>).....	189

In Memoriam

Antanas Stravinskas (<i>Irena Seliukaitė</i>).....	191
--	-----

Pase įrašytoji tapatybė: Lietuvos lenkų etninio/nacionalinio tapatumo trajektorijos

Darius Daukšas

Straipsnyje gvildenami Lietuvos lenkų bendruomenės etninio/nacionalinio tapatumo klausimai. Daroma prielaida, kad valstybės institucijos daro įtaką individualiam ir grupiniam tapatumui, kuris išlieka net ir po to, kai pačios institucijos jau nebeveikia. Analizuojamos ne tiek institucinės praktikos, kiek jų raiška individualiame ir kolektyviniame tapatinimosi procese, kuris dėl jų poveikio darosi sudėtingesnis ir kompleksiškesnis. Parodoma, kaip institucinė praktika – įrašas pase – generuoja tapatinimosi procesą, kartu įtraukiami ir kiti tapatinimosi elementai: teritorija, istorija, genealogija ir pan.

Darius Daukšas, Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos skyrius, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius, el. paštas: darius_dauksas@yahoo.com

Pastaruoju metu socialiniams mokslams būdinga tendencija kalbėti apie įvairius tapatumo įdokumentavimo aspektus. Ryškus pavyzdys galėtų būti neseniai pasirodžiusi šiam klausimui skirta Jane Caplan ir Johno Torpey sudaryta knyga *Dokumentuojant individualų tapatumą: valstybės praktikos moderniam pasaulyje* (Caplan, Torpey 2001). Pagrindinė tokio įdokumentinto tapatumo esmė gali būti apibūdinta keliais sakiniais: „Modernybė iš pat pradžių reiškė, kad individai gaudavo vis daugiau teisių, pradedant tuo, jog visi lygūs prieš įstatymą, iki piliečių politinių teisių <...>. Kad būtų realizuotos šios teisės, biurokratinės struktūros turėjo sukurti taisykles ir žinoti, kam jos turi būti pritaikytos. Taigi žmonės turėjo būti užregistruoti – jie privalėjo pateikti individualią informaciją, o tai tik padėjo vis labiau juos prižiūrėti“ (Lyon 2001: 291–310).

Kaip matyti iš pateikto apibūdinimo, tapatumo dokumentavimas yra modernių laikų reiškinys, neišvengiamai susijęs su valstybe. Tiksliau, nacionalinė valstybė ir yra pagrindinis veikėjas, kuris įvairiomis suinstitucintomis praktikomis siekia vis labiau kontroliuoti individus.

Šio straipsnio tikslas – paaiškinti, kaip eiliniai Lietuvos žmonės traktuoja šią valstybės praktiką dokumentuoti jų tapatumą. Tiksliau, iš daugelio galimų tapatumo dokumentavimo aspektų šiame straipsnyje nagrinėsime etninės/nacionalinės priklausomybės dokumentavimą; neaptarinėsime pačių institucijų praktikų, o aiškinsimės tik tai, kaip patys žmonės, konkrečiai, Lietuvos lenkai, interpretuoja tas praktikas ir kokią poveikį jos turi tapatinimosi procesui. Pastarasis tapatumo dokumentavimo aspektas nagrinėjamas įvertinant ir kitus, ne mažiau svarbius tapatinimosi elementus, tokius kaip teritorija, genealogija, kalba ir kt., kuriuos patys žmonės įvardija kaip svarbius jų individualiam ir kolektyviniam tapatumui apibrėžti.

Straipsnio analizė paremta lauko tyrimo duomenimis iš Šalčininkų rajono. Šio lauko tyrimo metu – jis vyko 2005 m. birželio mėn. – buvo klausinėjami žmonės, kurie save laiko lenkais, siekiant suprasti jų etninį ir nacionalinį tapatumą. Buvo atlikti dvidešimt septyni pusiau struktūruoti giluminiai interviu¹. Svarbu pabrėžti, kad tyrimo tikslas nebuvo užčiuopti vien tik tapatumo įdokumentavimo aspektą, bet į pateikėjų tapatinimąsi buvo žiūrima per jų papasakotas biografijas, šeimų istorijas, patirtį sovietmečiu, o ypač buvo akcentuojamos praėjusio dešimtmečio patirtys, kai Lietuva tapo nepriklausoma valstybe. Tiksliau, tapatumo įdokumentavimas šiame straipsnyje nagrinėjamas atsižvelgiant į platesnį tapatinimosi elementų spektrą ir mėginant paaiškinti, kodėl lokaliai bendruomenei (kaip tik tokią esant Lietuvos lenkų bendruomenei ir bandysiu apibūdinti vėliau straipsnyje) nepakanka įprastinių etninio/nacionalinio tapatumo elementų, tokių kaip teritorija, lojalumas nacionalinei valstybei, giminystė ir t. t. Taip pat svarbu pabrėžti, kad šiame straipsnyje nesiekama kalbėti apie tapatumų kaitą šiuolaikinės Lietuvos kontekste ar daryti kokių nors tarpgeneracinių bei kitokių grupinių palyginimų, o daugiau akcentuoti bendriausius Lietuvos lenkų tapatinimosi proceso bruožus, būdingus šiandieninei Šalčininkų lenkų bendruomenei.

Pats tapatumo įdokumentavimo aspektas skatina kalbėti apie nacionalinę valstybę kaip institucinės galios mechanizmą. Tad šioje straipsnio dalyje ir norėtume apsistoti prie nacionalinės valstybės ne kaip grynai politinio darinio, bet daugiau akcentuoti nacionalinės valstybės daromą įtaką individualiam ir grupiniam tapatumui. Kaip pažymi Rasma Karklins, 1986 m. (pirmas leidimas) išleistoje knygoje *Etniniai santykiai SSSR: perspektyva iš apačios*, kalbant apie sovietinio laikotarpio tapatumų politiką, reikia turėti omenyje dvi analitines perspektyvas. Kad visiškai suprastume sovietinių žmonių tapatumą, į jį reikia

¹ Duomenys surinkti vykdant Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo finansuotą projektą „Norminis ir liaudiškasis giminystės bei etniškumo supratimas“ (2005). Projekto vadovė dr. A. Čepaitienė.

žiūrėti per neformalią identifikaciją ir kartu vienodai reikšmingai atsižvelgti į formalų tapatumo aspektą (Karklins 1989: 26–31). Sąlygiškai neformalų ir formalų žiūrėjimą į etninį/nacionalinį tapatumą galima būtų apibūdinti kaip tapatumo raišką per kalbą, regioną, religiją ir pan., tačiau kartu tapatumas apima ir tokias sritis, kuriose atsiranda statistika, dokumentavimas (pasas), gyventojų surašymai (Karklins 1986: 26–31). Šiame straipsnyje ir bus bandoma parodyti, kad šie du tapatumo aspektai, apie kuriuos kalbama apibūdinant sovietinį laikotarpį, iki šiol yra veiksminga analitinė schema posovietinės visuomenės tyrimuose.

Apibrėžiant nacionalinį tapatumą

Apie nacionalizmo teorijas pakankamai daug prirašyta, todėl išsamiau negvildensime teorinių problemų, tik akcentuosime tas teorines nacionalizmo perspektyvas, kurios daugiau dėmesio kreipia į nacionalinę valstybę kaip ideologinį konstruktą.

Ko gero, daugiausia įtakos susiformuoti požiūriui į nacionalinę valstybę kaip ideologinį konstruktą turėjo B. Andersono 1983 m. išleista studija *Įsivaizduojamos bendruomenės* (Anderson 1983). Įsivaizduojama bendruomenė, pasak šio autoriaus, yra ne kas kita kaip liaudies tradicijų, randamų literatūroje, muzikoje, šokiuose, poezijoje ir pan., daroma įtaka žmonių savęs įsivaizdavimui kaip kažko didesnio nei juos tiesiogiai supanti bendruomenė. Tai reiškia, kad, be tiesiogiai supančios bendruomenės, šeimos, namų ūkio, individas atrado kitų, kurių gyvenime jis galbūt niekada nesutiktų, bet jos, kaip ir jis, kalba ta pačia kalba, dainuoja tas pačias dainas ir turi tą patį nacionalinį tapatumą. Studijos centre yra kolektyvinis įsivaizdavimas, kurį sukuria tų pačių knygų, žurnalų, laikraščių skaitymas ir per tai atsirandantis bendrumo jausmas. Pasak autoriaus, pasikeitusi gamybos sistema ir komunikacijos technologijų išsiplėtojimas prisidėjo prie nacionalinio tapatumo kaip įsivaizduojamos bendruomenės plėtotės. Pasak šios teorijos, moderniosios nacionalinės valstybės siekia sukurti ideologiją, nacionalinius naratyvus ir taip palaikyti valstybės solidarumą.

Pasak Erikseno, nacionalizmo jėga priklauso nuo to, kaip nacionalinė ideologija sugeba personalinius sentimentus perkelti į abstrakčią įsivaizduojamą bendruomenę, vadinamą nacija. Tais atvejais, kai nacionaliniai lyderiai vartoja giminystės terminiją: broliai ir seserys, tėvynė, motinos kalba ir pan., jie atlieka šį vaidmenį (Eriksen 2004: 58, 59).

Nemažai autorių kalba apie nacionalinę valstybę kaip teritorinį ir politinį vienetą, siekiantį suskirstyti individus į pašalinius ir nepašalinius pilietybės pagrindu (Eriksen 2002: 113). Šis skirstymas vyksta nubrėžiant priskyrimo ir atskyrimo ribas. Pasak B. Williams, „konstruojant ribas tarp grupių ir valstybės kultūrinių sistemų, žmonės kuria grynumą iš negrynumo. Negryni žmonės

siekia save atskirti fiziškai ar ideologiškai <...>“ (Williams 1989: 429). Kitais žodžiais kalbant, valstybė stimuliuoja įvairių planų ir programų, konstruojančių homogeniškumo gamybą iš heterogeninės realybės (Williams 1989: 429). M. Alonso detaliau aprašo šį homogenizacijos procesą: nacionalinė valstybė gamina homogenizuojančius projektus, kurie sukuria išsivaizduojamą politinę bendruomenę, suponuojančią tuo pačiu metu žmones, teritoriją ir valstybę (Alonso 1994: 391). Ji mano, kad Andersono teiginys, jog tauta yra išsivaizduojama politinė bendruomenė, yra neužbaigtas, nes jis nepaaiškina, kaip tas išsivaizdavimas virsta „antrąja prigimtimi“ arba „jausmų struktūra“, įkūnyta materialiose praktikose ir gyvenimo patirtyse (Alonso 1994: 382).

Kita teorinė perspektyva, kuri, manytume, produktyviai galėtų prisidėti prie teorinės nacionalinės valstybės kaip ideologinio konstrukto analizės, yra conceptualus Rytų ir Vakarų atskyrimas. Kertiniai šio požiūrio teiginiai yra išsivaizduojamas „piliетinių Vakarų“ ir „etninių Rytų“ skirtumas, kuris gana plačiai pripažįstamas tyrinėtojų, dirbančių posovietinėje erdvėje (Giordano 1997; Barrington 2000; Karklins 2001). Šis atskyrimas socialiniuose moksluose, beje, nėra naujas, Hansas Kohanas pasiūlė šią dichotomiją dar 1944 m. (Thomas 2002: 326). Vienas įtakingiausių mokslininkų šioje srityje yra Rogeris Brubakeris su savo darbu *Pilietybė ir tautiškumas Prancūzijoje ir Vokietijoje* (Brubaker 1992), kuriame jis kalba apie skirtingas pilietybės politikas Prancūzijoje ir Vokietijoje. Šiuos skirtumus, jo nuomone, lemia skirtingas supratimas, kas yra tauta. Prancūzijoje tautybės samprata orientuota į valstybę ir yra asimiliacinė, o Vokietijoje daugiau orientuota į *Volk*. To priežastis yra ta, kad Vokietija, kitaip negu Prancūzija, išplėtojo tautybės sampratą dar nesusikūrus nacionalinei valstybei, kuri rėmėsi tautos kaip kultūrinės ir lingvistinės bendruomenės idėja.

Centrinės ir Rytų Europos valstybės, panašiai kaip ir Vokietija, iki Antrojo pasaulinio karo suvokė save kaip teritorinę etninės grupės ekspresiją, apibrėžtą per bendrą kultūrą, kalbą, kilmę ir genealogiją (Giordano 1997: 186). Pasak Giordano, po Sovietų sąjungos subyrėjimo naujos valstybės atkūrė ikikarinę tautos sampratos modelį, paremtą *Volk* idėja (Giordano 1997: 185). Brubakerio teigimu, institucionalizuoti tautybės apibrėžimai ne tik suvaidino pagrindinį vaidmenį dezintegruojant Sovietų sąjungą, bet ir toliau daro įtaką tautybės sampratai valstybėse, atsiradusiose subyrėjus Sovietų sąjungai (Brubaker 1994: 47). Kai kurie kiti autoriai taip pat nurodo (kaip esminį skirtumą nuo vakarietiškos sampratos), kad nacija, kaip ji buvo suprantama Sovietų sąjungoje, reiškė tautiškai apibrėžtą naciją. Pavyzdžiui, „<...> „Estas“ reiškia „etninę estą“ estams ir rusams“ (Barrington, 2000: 278). Dėl tos pačios priežasties, kad nacija apibrėžta tautine samprata, „lenkai nėra suprantami kaip lietuviai, net kai jie yra Lietuvos piliečiai. Jie yra lenkai, turintys Lietuvos pilietybę“ (Barrington 2000: 279).

Apibendrinami abu išskirtus požiūrius (žr. plačiau Daukšas 2006a; Daukšas 2006b), galime konstatuoti, kad iš esmės abu jie kalba apie tą patį. Nacionalinė valstybė suprantama kaip erdvė, kuri veikia individualų ir grupinį tapatumą. Tik dėl tam tikrų istorinių aplinkybių Centrinėje ir Rytų Europoje nacionalinė valstybė labiau akcentuoja nacionalinę ideologiją, paremtą etniniu principu.

Lietuvos lenkų bendruomenė Šalčininkuose

Neretai girdime kalbant apie Šalčininkų rajoną kaip nutolusį nuo Lietuvos ekonomiškai ir kultūriškai. Rajono ir regiono apskritai kultūrinį nutolimą nuo Lietuvos galima išvelgti lyginant jį „su Trakais, Švenčionimis, Švenčionėliais, Lentvariu, palei demarkacijos liniją esančiais kaimais ir miesteliais, nors visos šios vietovės turi tokį pat XX a. epochos istorinį likimą, visos tą trumpą 19 metų laikotarpį buvo inkorporuotos į Lenkijos valstybės sudėtį“ (Kalnius 1998: 54). Žmonės, su kuriais kalbėjausi, taip pat linkę pabrėžti šį atitolimą, tokios kalbos yra tarsi kasdienio diskurso dalis, norint paaiškinti jų tariamai sunkesnę ekonominę būklę: pavyzdžiui, pasak jų, daugiau pinigų skiriama „ten esančiai Lietuvai“, o Šalčininkuose netgi biudžetinės įstaigos darbuotojai gauna mažesnius atlyginimus. Šį tariamą atsilikimą žmonės patys aiškina savo nesugebėjimu asimiliuotis į Lietuvos kultūrinį ir ekonominį gyvenimą, o pagrindinė to priežastis – valstybinės kalbos nemokėjimas. Svarbus ir demografinis šio rajono kontekstas. Šalčininkų rajone pagal statistikos duomenis gyvena 39 282 žmonės, iš jų 31 223 save laiko lenkais (*Lietuvos apskritys...* 2002: 63). Tačiau lauko tyrimo metu į akis krito tai, kad dažnai gatvėje išgirsi ne lenkų ar lietuvių kalbą, bet rusų kalbą. Šios kalbos dominavimas gali būti paaiškintas nebent sovietinės politikos vykdyta prievartine asimiliacija, kai į šį rajoną ir regioną apskritai buvo perkelta nemažai rusakalbių gyventojų iš visos Sovietų sąjungos, bei agresyvia edukacine politika steigiant rusiškas mokyklas. Įtakos rusifikacijos plėtrai turėjo ir tas faktas, kad pokario metais apie 170 000 šio regiono gyventojų repatrijavo į Lenkiją (žr. plačiau Kalnius 1998).

Kultūrinio nutolimo nuo Lietuvos galima iš dalies paaiškinti ir 1988–1991 m. kilusius „neramumus“ šiame pietryčių Lietuvos regione. Tuo permainų periodu buvo kalbama apie siekius steigti kultūrinę, ekonominę ar net politinę autonomiją.

Jaunajai kartai, regis, tas kultūrinis atitolimas nebėra toks aktualus, ir tai liudija nemažas skaičius besimokančių Lietuvos universitetuose bei siekis įsitvirtinti Lietuvos darbo rinkoje – apie tai dažnai kalbėdavomės su savo pateikėjais. Lietuvių kalbos nemokėjimas nėra problema jaunimui – neabejotinai gerą įtaką padarė Lietuvos edukacinė politika, mat net ir lenkiškose mokyklose lietuvių kalba yra privaloma.

Lietuvos lenkų tapatumo problema

Kas yra Lietuvos lenkai, tiksliau, per kokius dėmenis sukuriamas grupės tapatumas – tai klausimas, į kurį bus siekiama atsakyti šioje straipsnio dalyje.

Gana dažnai, kalbant apie etninį, etnonacionalinį bendrumą, telkiamasi į bendruomenes, apibrėžiant „save“ bei „kitą“ ir apskritai kalbant apie tapatumą, socialiniuose moksluose gana įprasta pasitelkti objektyvius kriterijus, tokius kaip kultūra, kalba, religija, apranga, ir daug kitų kriterijų, apibūdinančių grupę iš šalies. Tačiau pasirodžius F. Bartho veikalui, ši, pavadinkime, „objektyvios kultūros“ tradicija sulaukė kritikos ir imta daugiau dėmesio kreipti ne tik į dalijimąsi bendra kultūra, bet ir į narystę grupėje, kartu atsižvelgti ir į tai, kaip „kiti“ mato tą grupę ir kaip pats individualus aktorius save tapatina (Barth 1969). Šių dviejų, iš principo skirtingų teorinių perspektyvų taikymas, kalbant apie Lietuvos lenkų grupę, gali lemti gana skirtingas pastarosios grupės tapatinimosi modelių sampratas. Ypač minėtas objektyvios kultūros bruožų akcentavimas būdingas XX a. paskutiniuoju dešimtmečiu kilusiam susidomėjimui Lietuvos lenkais tiek mokslinėje literatūroje, tiek ir periodikoje. Ši susidomėjimą iš esmės išprovokavo tam tikros politinės įtampos, kurios kilo dėl, manytume, nemokėjimo pažūrėti į save ir kitą be iš anksto susikurtų stereotipų. Šią įtampą iliustruoja gausybė pasirodžiusių lietuviškoje periodikoje straipsnių apie Lietuvos lenkus kaip sulenkėjusius lietuvius, lietuvius, kalbančius „po prostu“ kalba ir pan., o lenkų pozicija stengiasi pateisinti lietuvių argumentus apie etninius kriterijus taip pat „objektyviais“ istorijos, kalbos, kalbotyros ir t. t. argumentais (Daukšas 2007). Panaši situacija, kai ieškoma „objektyvių“ etniškumo kriterijų, nekreipiant dėmesio į pačių individų tapatinimąsi, susiklostė ir šio laikotarpio mokslinėje literatūroje: pavyzdžiui, 1993 m. pasirodžiusioje straipsnių rinktinėje *Lietuvos Rytai* įvairūs autoriai, kalbėdami apie pietryčių Lietuvą, tiksliau, etninius procesus šioje Lietuvos dalyje, itin daug dėmesio skiria objektyvių kriterijų (ypač tai pasakytina apie kalbą), konstruojančių lenkų etninį tapatumą, ieškojimui (Garšva, Grumadienė 1993).

Kaip konstruojamas Lietuvos lenkų tapatumas

Pradedant kalbėti apie Lietuvos lenkus, tiksliau, Šalčininkuose ir jų apylinkėse gyvenančius lenkus (save laiko lenkais), reikia turėti omenyje regioninius skirtumus, kurie, pasak jau minėto veikalo *Lietuvos Rytai*, gana smarkiai išryškėja tiek kalbos, tiek ir tapatumo plotmėje (Čekmonas 1993; Čekmonas, Grumadienė 1993). Kadangi šiame darbe regioninio palyginamumo aspektas nėra svarbus, tai dėl tikslumo norėtume dar kartą pabrėžti, kad vartodami kategoriją Lietuvos lenkai, kalbėsime tik apie Šalčininkų krašto Lietuvos lenkus.

Lauko tyrimų medžiaga rodo stiprų Lietuvos lenkų tapatumo ryšį su teritorija. Teritorija, konstruojant tapatumą, reiškiasi įvairiais pavidalais: per istoriją, valstybę, kalbą, giminybę. Tad šioje vietoje panagrinėsime teritorijos instrumentalumą ir pavidalus konstruojant Lietuvos lenkų tapatumą. Pirmiausia teritorija, tiksliau, teritorijos „vartojimas“, kaip jau užsiminėme straipsnio pradžioje, teorinėje literatūroje apibūdinamas kaip nacionalinės valstybės strategija, siekianti kontroliuoti savo piliečius per priskyrimą ar atskyrimą (pavyzdžiui, pilietybės pagrindu). Tam tikra prasme nacionalinė valstybė abstrakčią erdvę transformuoja į „apgyvendintą“ teritoriją. Ši transformacija neatsiejama nuo modernios nacionalinės valstybės, suteikia galią kontroliuoti tai, kas yra šioje erdvėje (Korff 2003: 4). Kontrolė, kaip jau minėjome, reiškia žmonių skirstymą į savus ir svetimus, tam tikrų unifikuotų kultūros formų propagavimą teritorijoje (pavyzdžiui, vienos valstybinės kalbos idėja) ir pan. Dėl besikeičiančių valstybių sienų Lietuvos lenkams istoriškai teko priklausyti tiek Lenkijai, tiek ir Lietuvai. Tad kalbant apie teritoriją, manytume, svarbūs yra du veiksniai: buvimas etninės valstybės paribyje ir buvimas krašto vietiniais gyventojais.

Toliau pateiksime pavyzdį iš interviu su vyresnio amžiaus žmogumi, gyvenančiu Šalčininkuose. Jis gana išsamiai parodo teritorijos vaidmenį etniam tapatumui:

„...lietuviai čia turi savo naciją, nes jie turi savo teritoriją: sienas, pinigus ir kita. O mes, lenkai, čia gyvenam – mes neturim nacijos. Nes mūsų nacija – Lenkija. Mes čia neturim savo pinigų, nieko – tiesiog gyvenam. Ant svetimos žemės – nors istoriškai čia dar neaišku. Priklausė ši žemė visą laiką, Vilniaus kraštas; aš laikau, kad jis yra okupuotas. Buvo rusai kažkada, po to lietuviai, vėl rusai ir vėl lenkai, ir vėl lietuviai“ (70 m. vyras, Šalčininkai).

Ši ištrauka iš interviu parodo, koks svarbus teritorijos vaidmuo apibrėžiant etninį/nacionalinį tapatumą. Šiuo atveju tapatumo pagrindas yra valstybė ir istorinė atmintis, kuri projektuojama į dabartį. Kita vertus, ši ištrauka iliustruoja dar vieną svarbų tapatumo konstravimo aspektą, paremtą etniškumu kaip priešprieša nacionaliniam tapatumui. Būtent tapatumo idėja konstruojama ne orientuojant ją į dabartį, bet remiantis istoriniu teritorijos priklausymu Lenkijos valstybei. Pilietybės, kaip priklausymo valstybei (Lietuvos), vaidmuo, konstruojant tapatumą, visiškai neminimas. Aišku, klaida būtų sakyti, kad vyrauja būtent tik tokia tapatumo samprata. Pateiksime kitą pavyzdį iš interviu su vidutinio amžiaus vyru. Čia atsiskleidžia kiek kitokia tapatumo samprata:

„Aš – Lietuvos pilietis, man tai svarbiausia. Aš čia gimiau, čia užaugau, čia gyvenau – reiškia lenkas“ (40 m. vyras, Šalčininkai).

Pateikėjas šioje ištraukoje iš interviu remiasi platesne tapatumo samprata, kurioje telpa du dėmenys – tai nacionalinis (pilietinis) ir etninis tapatumas. Vis

dėlto nors nacionalinis tapatumas konstruojamas dabartinės valstybės atžvilgiu, gyvenama teritorija tebėra etninio tapatumo pagrindas. Reikėtų pridurti, kad pastaroji tapatumo samprata, kuri orientuota į Lietuvos valstybę, tarp Lietuvos lenkų nėra dažna. Nors dauguma jų ir turi Lietuvos Respublikos pilietybę, tai neatstoja etniškumo pagrindu grindžiamo tapatumo.

Kiek neįprastai atrodo teritorijos ryšys su kalba, kuri nuo seno humanitariniuose ir socialiniuose moksluose paprastai laikoma svarbiausiu ir pirminiu tapatumo požymiu (Urciuoli 1995). Taip pat kalba dažnai apibūdinama kaip institucinė galia, kurią naudoja moderniosios valstybės grupei sutelkti, bei instrumentas mobilizuoti sentimentus, kurie sukuria stiprią motyvaciją lingvistinei sąmonei, kartu suteikia konkretumo ir nacionaliniams sentimentams (Silverstein 2003: 533). Lietuvos lenkų bendruomenė šiuo požiūriu (grupės mobilizavimo, tapatinimosi) kalbai suteikia kur kas mažesnę vaidmenį konstruojant tapatumą. Kad būtų aiškiau, prieš pateikdami etnografinį pavyzdį iš lauko tyrimo, norėtume konceptualizuoti lokalsios kalbos sampratą. Tiksliau, norėtume paaiškinti, kad Lietuvos lenkų vartojama kalba „po prostu“ nepelnytai susilaukė mokslininkų ir valdžios atstovų reakcijos, bandančios nuneigti jų lenkiškumą. Tad pirmiausia reikėtų pakalbėti apie teritorijos socialinį aspektą, arba lokalumą. Lokalumas dažnai apibūdinamas socialiniais ryšiais ir tarpusavyo priklausomybe tų, kurie naudojasi ta pačia erdve ir turi bendrą tos erdvės sampratą (Korff 2003: 9). Šiuo požiūriu individas, kad galėtų būti bendruomenės dalis, privalo naudoti bendrą klasifikaciją, tokiu būdu lokalus žinojimas sukuria praktikas, interpretacijas ir supratimus, kas yra lokali kultūra (Korff 2003: 10). Kalbėdami apie Lietuvos lenkų kalbą, susiduriame su gana savita ir įdomia lokalia jų vartojamos kalbos samprata. Šiuo požiūriu Lietuvos lenkai yra ypatinga Lietuvos etninė grupė, kuri gana stipriai nukentėjo nuo sovietinės asimiliacinės politikos. Todėl iki šiol, kaip buvo minėta straipsnio pradžioje, neretai gatvėse galima išgirsti kalbant rusiškai, o lenkų kalba, atrodo, yra kur kas rečiau bendraujama. Kaip žmonės vėliau paaiškino, rusiškai jie kalba su žmonėmis, kurių nepažįsta, ar su tais, kurie moka tik rusiškai, o tarpusavyje dažniausiai bendrauja kalba, kurią vieni vadina lenkų kalbos dialektu, kiti – „vietinė“, dar kiti – „paprasta“ (lenk. *po prostu*).

Kaip iliustraciją pateiksiu ištrauką iš interviu su pagyvenusiu vyru (65 m.). Jo buvo paklausta, ar visi žmonės Šalčininkuose kalba „po prostu“:

„Na, čia pas mus vadinasi vietiniai (tuteiši), tai taip pas mus ir kalba – ne baltarusių kalba, ne lenkų, ne rusų – vietinė kalba. Pagal tautybę dauguma čia lenkai. Iki trisdešimt devintų čia buvo Lenkija, Vilnius buvo Lenkijos, visi buvo lenkai – nuo seniausių laikų seneliai visi lenkai“ (65 m. vyras, Šalčininkai).

Kalbos pavadinimas „vietinė“, manytume, puikiai iliustruoja kalbos ir teritorijos ryšį, ypač kad ir žmonės, kalbančius šia kalba (*po prostu*), vadi-

na vietiniais (*tuteiši*). Svarbiausia, kalbant apie šią kalbą, žmonės dažnai ją apibūdina kaip „tarpetninę“ kalbą. Tai reiškia, kad ja tarpusavyje bendrauja lenkai, rusai, baltarusiai, lietuviai. Žinoma, klaidinga būtų reziumuoti, kad visi Šalčininkuose supranta „po prostu“ kaip neturinčią nieko bendra su lenkų kalba. Teko išgirsti nuomonių, kad ši kalba yra vienas iš keleto lenkų kalbos dialektų, nors dauguma pateikėjų ir pripažįsta, kad ji turi tiek baltarusišku, tiek lenkiškų ir net lietuviškų žodžių. Be to, kalbant apie kalbą, patys žmonės mini ir rusifikacijos padarinius. Pateiksime pavyzdį iš interviu, kuriame vyresnio amžiaus moteris (63 m.) apibūdina tą sudėtingą situaciją, kai dėl mokyklose vykdomos rusifikacijos buvo nuo lenkų pereita prie rusų kalbos vartojimo net kasdienėje namų aplinkoje:

„Aš už tai, kad kalbėtų lenkiškai, bet mano vaikai jau mokėsi rusiškai, lenkiškų mokyklų tada nebuvo.

Tai jūs su vaikais namuose kalbėdavotės rusiškai?

Anūkė lenkišką klasę lanko – su ja lenkiškai, sūnus lankė rusišką mokyklą – jis su manim rusiškai, aš jam irgi rusiškai.“

Lauko tyrimo metu teko susidurti ir su keliais atvejais, kai asmuo, kuris prisistato esąs lenkas, pripažįsta, kad nemoka lenkiškai ir nebendrauja „po prostu“, o kalba tik rusiškai. Vienas vidutinio amžiaus vyras paaiškino, kad mąstyti jis gali tik rusiškai, nes šia kalba mokėsi mokykloje ir namuose kalba rusiškai. Dar įdomiau, kad kalbantis su jo motina, su kuria jis iki šiol gyvena, ši paaiškino, jog nuo vaikystės buvo paprasčiau su vaiku kalbėtis rusiškai, kadangi jis galėjo laisviau išreikšti mintis ta kalba, nes mokykloje mokėsi tik rusiškai ir lenkiškai neišmoko. Vis dėlto, nors žmogus nemoka lenkiškai, jis vis tiek save laiko lenku.

Šie pavyzdžiai leidžia daryti išvadą, kad lokaliame kontekste Lietuvos lenkams kalba nėra esminis tapatumo žymuo, o veikiau lokališkumo, teritorialumo išraiška.

Anksčiau buvo užsiminta, kad teritorija, konstruojant tapatumą, įtraukia ne tik valstybę, istoriją, bet ir giminystę. Giminystė, tiksliau, genealogija, kad ir kiek ji būtų universali, yra lokališkos kultūros „interpretuojama“. Bendriausia prasme idėja apie susiejimą su vieta dėl to, kad protėviai gimė ir augo ten, yra įprasta socialiniuose moksluose. O priklausymo vietai idėja yra veikiamą giminystės sampratos ir konkrečios sisteminės tarpusavio priklausomybės tokių dėmenų kaip tapatumas, kultūra ir geografija (Nash 2004: 179). Genealoginis ryšys su vieta ir su ja susijusiomis kultūrinėmis formomis yra tarsi garantas pasakyti „tai mūsų kultūra“. Politinėse, vietinių žmonių argumentacijose tai yra taip pat teisė pasakyti „tai mūsų žemė“ (Nash 2004: 181).

Žmonės genealogiją supranta kaip idėjas apie kultūrinę ir biologinę paveldimumą, tapatumą, bendrą paveldą, kraują ir priklausymą (Nash 2004: 182). Dar

kitaip apibūdinant, genealogija sukuria natūralizuojantį teritorijos ir žmonių ryšį, kuris dažniausiai išreiškiamas biologinėmis metaforomis. Būtent apie tokius žmones dažnai galvojama ir patys žmonės apie save galvoja kaip išišaknijusius į konkrečią vietą ir apie tapatumą – kaip tiesiogiai kylantį iš to išišaknijimo (Malkki 1999: 56). Dažnai toks tapatumas būna simboliškai įprasminamas naudojant medžio įvaizdį (Malkki 1999: 56), apimantį giminytės, kraujo ir namų metaforas. Pasak M. Alonso, erdvės transformavimas į teritoriją darė įtaką asmenybės ir vietos išivaizdavimui taikant biologines kūno substancijas ir viską grindžiant genealoginiu medžiu (Alonso 1994: 384). Tokiu būdu giminytė yra matoma kaip išivaizduojamas valstybės, tautos ir žmonių ryšys (Alonso, 1994: 385). Giminytė yra pagrindinis ideologinis valstybės ir žmonių ryšys, lygiai taip pat kaip ji yra pagrindinis ryšį užtikrinantis daugumos socialinių organizacijų elementas (Alonso 1994: 385; Descola 1996: 87).

Apibūdintą genealogijos ir teritorijos santykį puikiai iliustruoja etnografinė medžiaga iš lauko tyrimo. Toliau pateikiama ištrauka iš interviu su vidutinio amžiaus moterimi iliustruoja, kaip genealogija (interviu vartojama šaknų sąvoka) nusveria tokį svarbų kultūrinį elementą kaip kalba, ir vietoj to natūralizuoja tapatumą per genealogiją.

„Jeigu žmogus nemoka lenkiškai – jis vis tiek lenkas?

Vis tiek lenkas, jeigu jis jau lenkas, tai lenkas.

O kaip jūs tada suprantate, kas tai yra tautybė?

Na, kaip pasakyti, mes, pavyzdžiui, lenkai.

Pagal ką jūs save laikote lenkais?

Tai nuo senų laikų – nuo šaknų ateina. Ir seneliai, ir proseneliai buvo lenkai. Jeigu seneliai buvo lenkai – vaikai taip pat turi būti lenkais, nebus juk gruzinai, ar armėnai (juokiasi).

Tai svarbiausia čia šaknys?

Pagal idėją taip. Šaknys visos, šaknys į žemę įleidžiamos – taip ir čia visa giminė“ (50 m. moteris).

Šis pavyzdys yra gana tipiškas, kaip Lietuvos lenkai supranta etninį tapatumą. Pirmiausia šioje sampratoje svarbiausias etniškumo genealoginio paveldėjimo aspektas, kuris nepriklauso nuo kalbos ir kitų kultūrinių elementų. Tačiau pati genealogija yra iš esmės socialinis konstruktas, kuris tarsi susieja individualias, intymias sritis su protėviais ir taip veikia kultūrinį tapatumą (Nash 2004: 181). Ši ištrauka gana aiškiai iliustruoja tokio genealoginio tapatumo konstravimą, kuris vienu metu įtraukia genealogiją (protėviai), bet kartu šaknų kategorija rodo ir teritorijos svarbą, iš kurios ta genealogija „išauga“.

Teritorijos ir genealogijos kategorijos kaip tapatumą konstruojantys elementai patiria „išbandymą“, kai kalbėti pradedama apie mišrias santuokas, tiksliau, apie mišriose santuokose gimusius vaikus. Šiuo atveju genealogija turi

būti perkonstruojama iš naujo. Ši konstravimą iliustruoja dar viena ištrauka iš interviu:

„O jeigu, pavyzdžiui, lenkė išteka už ruso ar lietuvio – kokios tautybės tada bus jų vaikai?“

Nežinau; kaip užrašys tėvai, gali rašyti lietuviu, gali rašyti lenku – kaip jie susitars.

Nuo ko tai priklauso?“

„Tarpusavyje susitaria. Pirmiausia meilė – po to susitaria, kokios tautybės bus, <...> jeigu mergaitė gimsta – motina rašo savo tautybę, o jeigu berniukas – tėvo. Vaikai vieni, tik berniukai pagal tėvą eina, o mergaitės pagal motiną“ (60 m. vyras).

Šioje interviu ištraukoje yra naujas tapatumo elementas – įrašas pase. Įrašas pase atspindi dar neseniai Sovietų sąjungoje instituciniu lygmeniu vykdytą socialinę klasifikaciją, paremtą teritoriniu ir personaliniu tautiškumu, t. y. tautybė buvo aiškiai atskirta nuo pilietybės ir įrašyta į pasą bei nepakeičiama. Įdomu ir tai, kad ši institucionalizuota tautybės samprata buvo paremta paveldimumu, t. y. vaikai iš tėvų „paveldėdavo“ tautybę ir ji būdavo įrašoma į pasą. Pasirinkti galėdavo tik mišrių šeimų vaikai, ir tai tik vieno iš tėvų tautybę (Garcelon 2001: 96). Tokiu būdu tautybė buvo autonominė klasifikacinė sistema, paremta kilme (biologine), bet ne gyvenamąja vieta – ji neturėjo teritorinės dimensijos. Kai kurie autoriai apibūdina sovietinio režimo sukurtą pilietybės ir tautybės atskyrimą, naudodami garsias Durkheimo ir Tönnieso dichotomijas. Sovietinė pilietybė yra universalistinė sfera, kuri gali būti susieta su „organiniu solidarumu“ arba *Gesellschaft*, o tautybė priklauso „mechaniniam solidarumui“ ir *Gemeinschaft* (Giordano 1997: 182).

Lauko tyrimo duomenys leidžia teigti, kad įrašas kaip tapatumą konstruojantis elementas funkcionuoja ne tik mišriose šeimose, jį naudoja dauguma pateikėjų. Įrašas pase – tai „garantas“, kai kiti tapatinimosi elementai nėra tokie garantuoti (prisiminkime, pavyzdžiui, kalbą). Tad įrašas pase yra pateikiamas kaip lygiavertis tapatumo lygmuo kartu su istorija ir genealogija. Tai iliustruoja toliau pateikiama ištrauka iš interviu:

„Kodėl jūs save laikote lenku?“

Žinote, lenkai mes buvome, tėvai lenkai, tautybė rašėsi – lenkai, na, ir Lenkija čia buvo, tai nuo to laiko lenkais ir esame“ (40 m. vyras).

Tam tikra prasme pasas, tiksliau, įrašas pase, gali būti apibūdintas kaip dalis valstybės homogenizuojančio proceso, nes savaime įrašas pase sovietinėje sistemoje reiškė, kad kartą atsiradęs buvo biurokратиškai sunkiai pakeičiamas ir tapdavo „antrąja prigimtimi“, arba jausmų struktūra (Alonso 1994: 382). Taigi įrašas generavo panašų požiūrį į etniškumą kaip paveldėjimą iš kartos

į kartą, panašiai kaip paveldėjimas iš tėvų ar senelių. Maža to, įrašas tampa „objektyvia“ individo savybe:

„O kas, jeigu lenkas gyvena Lietuvoje, kur visi kalba lietuviškai ir jis neišmoks lenkiškai, – ar jis tada bus lenkas?“

Priklauso nuo to, ką jie įrašo (į pasą) <...>. Jeigu yra įrašyta, kad jis lietuvis – jis ir bus lietuvis, jeigu įrašyta, kad lenkas – bus lenkas.“

Įrašas tampa ne tik „objektyvia“ individo savybe, kartu jis pradeda funkcionuoti kaip savarankiška paveldėjimo kategorija, kuri, norėčiau teigti, funkcionuoja žmonių sampratoje kaip genealogijos suteritorinimas. Būtent genealogija, pasak C. Nash, suponuoja ne tik biologinio paveldimumo, kraujo, bendro paveldo idėjas, bet tuo pat metu tai yra ir kultūrinis tapatumo ir priklausymo paveldimumas (Nash 2004: 182).

Išvados

Tapatumo „įdokumentinimas“ kaip modernių laikų reiškinys gali būti aptinkamas pačiose įvairiausiose gyvenimo situacijose: tai gali būti įvairiausi gyventojų surašymai, piršto atspaudų kolekcionavimas ar genetinio bandinio ėmimas tyrimams. „Įdokumentinimas“ gali būti apibūdintas kaip įvairios institucinės praktikos tiesiogiai ar netiesiogiai siekiančios koku nors būdu „susteminti“ visuomenę. Kitas svarbus aspektas – tai „įdokumentinto“ tapatumo tapsmas, pasak M. Alonso, „antroji prigimtis“.

Šiame darbe kaip tik ir užčiuopiau tokio „įdokumentinto“ tapatumo pavyzdį panaudodamas lauko tyrimo duomenis iš Lietuvos lenkų bendruomenės Šalčininkuose. Šioje bendruomenėje „įdokumentintas“ tapatumas pasireiškė per tautybės įrašą pase, kurio supratimas lokaliu lygmeniu buvo transformuotas į tautybę kaip nepakeičiamą ir paveldimą reiškinį. Tam tikra prasme šis įrašas „gyvena“ savo gyvenimą lygiai taip pat kaip giminystės kategorija, kurią žmonės supranta kaip etniškumo perdavimo iš kartos į kartą garantą ir nepertraukiamą ryšį.

Kita vertus, vien tik įrašas pase dar nelaiduoja tapatumo jausmo. Kaip matyti iš šio straipsnyje pateiktų interviu ištraukų, tapatumą sudaro kur kas platesnis ir sudėtingesnis tapatinimosi elementų spektras: teritorija, istorija, lojalumas nacionalinei valstybei, genealogija, kalba ir dar daug, kas buvo apžvelgta šiame straipsnyje ir kas nebuvo apžvelgta. Tapatumo įdokumentinimas, kaip argumentavau straipsnyje, Lietuvos lenkų bendruomenėje funkcionuoja kaip dalis lokalių genealogijos interpretacijos, susiejiančios biologinio ir kultūrinio paveldimumo idėjas. Prie tapatumo įdokumentinimo, kaip etninio/nacionalinio tapatumo elemento, atsiradimo prisidėjo sovietinės sistemos vykdoma etninė politika, kuri iki šių dienų daro poveikį grupiniam ir individualiam tapatinimuisi.

Literatūra

- Alonso Ana Maria. 1994. The Politics of Space, Time and Space: State Formation, Nationalism, and Ethnicity, *Annual Review of Anthropology* 23: 379–405.
- Anderson Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Barrington Lowell W. 2000. Understanding Citizenship Policy in the Baltic States, Aleinikoff T. A., Klusmeyer D. (eds.). *From Migrants to Citizens: Membership in a Changing World*: 253–305. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Barth Fredrik (ed.). 1969. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little Brown and Co.
- Brubaker Rogers. 1992. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge: Harvard University Press.
- Brubaker Rogers. 1994. Nationhood and the National Question in the Soviet Union and Post-Soviet Eurasia: an Institutional Account, *Theory and Society* 23(1): 47–78.
- Caplan Jane, Torpey John (eds.). 2001. *Documenting Individual Identity: The Development of State Practices in the Modern World*. New Jersey: Princeton University Press.
- Čekmonas Valerijus. 1993. Lietuvos lenkų sąmonės raida, Garšva K., Grumadienė L. (red.). *Lietuvos rytai*: 110–115. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- Čekmonas Valerijus, Grumadienė Laima. 1993. Kalbų paplitimas rytų Lietuvoje, Garšva K., Grumadienė L. (red.). *Lietuvos rytai*: 132–137. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- Daukšas Darius. 2006a. Punksko lietuvių etninis ir nacionalinis tapatumas, Kalnietis P. (sud.). *Punksko ir Seinų krašto lietuviai: etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*: 7–22. Punkskas: Aušra.
- Daukšas Darius. 2006b. Tautinio tapatumo tyrimų teorinės problemos: antropologinė perspektyva, *Filosofija. Sociologija* 2: 2–7.
- Daukšas Darius. 2007. The Transmission of Ethnicity: Family and State. A Lithuanian Perspective, Wade P. (ed.). *Race, Ethnicity and Nation: Perspectives from Kinship and Genetics*: 145–169. Oxford, New York: Berghahn Books.
- Descola Philippe. 1996. Constructing Natures: Symbolic Ecology and Social Practice, Descola P., Pálsson G. (eds.). *Nature and Society: Anthropological Perspectives*: 82–102. London, New York: Routledge.
- Eriksen Thomas Hylland. 2002. *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press.
- Eriksen Thomas Hylland. 2004. Place, Kinship and the Case for Non-ethnic Nations, *Nations and Nationalism* 10(1/2): 49–62.

- Garcelon Marc. 2001. Colonizing the Subject: The Genealogy and Legacy of the Soviet Internal Passport, Caplan J., Torpey J. (eds.). *Documenting Individual Identity: The Development of State Practices in the Modern World*: 83–101. New Jersey: Princeton University Press.
- Garšva Kazimieras, Grumadienė Laima (red.). 1993. *Lietuvos rytai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- Giordano Christian. 1997. Affiliation, Exclusion and the National State: 'Ethnic Discourses' and Minorities in East Central Europe, Wicker H.-R. (ed.). *Rethinking Nationalism and Ethnicity*: 175–193. Oxford: Berg.
- Kalnius Petras. 1998. *Etniniai procesai pietryčių Lietuvoje XX a. antrojoje pusėje*. Vilnius: Žara.
- Karklins Rasma. 1986. *Ethnic Relations in the USSR: the Perspective from Below*. London: Uwin Hyman Ltd.
- Karklins Rasma. 2001. The Misunderstanding of Ethnicity, *Problems of Post-Communism* 48(3): 37–44.
- Korff Ruediger. 2003. Local Enclosures of Globalization. The Power of Locality, *Dialectical Anthropology* 27: 1–18.
- Lietuvos apskritys: ekonominė ir socialinė raida 2001*. 2002. Vilnius: Statistikos centras.
- Lyon David. 2001. Under My Skin: From Identification Papers to Body Surveillance, Caplan J., Torpey J. (eds.). *Documenting Individual Identity: The Development of State Practices in The Modern World*: 291–310. New Jersey: Princeton University Press.
- Malkki Liisa H. 1999. National Geographic: The Rooting of Peoples and Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees, Gupta A., Ferguson J. (eds.). *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*: 52–75. Durham, London: Duke University Press.
- Nash Catherine. 2004. 'They're Family!': Cultural Geographies of Relatedness in Popular Genealogy, Ahmed S., Castaneda C., Forties A.-M., Sheller M. (eds.). *Uprootings/ Regroundings: Questions of Home and Migration*: 179–203. Oxford, New York: Berg.
- Silverstein Michael. 2003. The Whens and Wheres – As Well As Hows – of Ethnolinguistic Recognition, *Public Culture* 15(3): 531–557.
- Thomas Elaine. 2002. Who Belongs? Competing Conceptions of Political Membership, *European Journal of Social Theory* 5(3): 323–349.
- Urciuoli Bonnie. 1995. Language and Borders, *Annual Review of Anthropology* 24: 525–546.
- Williams Brackette. 1989. A Class Act: Anthropology and the Race to Nation across Ethnic Terrain, *Annual Review of Anthropology* 18: 401–444.

Identity Inscribed in the Passport: the Trajectories of Ethnic/national Identity of Lithuanian Poles

Darius Daukšas

Summary

Identity documentation is a phenomenon of modern times which occupies, increasingly, more areas of human experience: these are, for example, various censuses, collecting of fingerprints, or genetic testing. 'Documenting' can also be seen as a way of 'systematization' of people through various direct or indirect institutional practices. Another significant point, following M. Alonso, and which is discussed in this article, is the issue of 'documented' identity becoming 'second nature' for collective and individual identification (Alonso 1994: 382).

The aspect of documentation of identity presented in this article uses data from fieldwork among Lithuanian Poles living in the Šalčininkai region in the South-Eastern part of Lithuania. The Lithuanian Polish community in this part of Lithuania presented the understanding of their identity using the category of inscription of ethnic/national belonging in their passports. The inscription in the passports has stimulated the understanding of ethnicity as a primordial category. Inscription itself was seen as a property of ethnicity which exists in people's understanding alongside the category of kinship which is passed from one generation to another.

Some authors have already described the Soviet internal passport as "...a handy compendium of biographical information of their holders, available for on-the-spot inspection by Party-State administrators and local police officials. Beyond 'class background' as a 'worker', 'bourgeois', 'landlord', 'peasant', or 'intellectual', one of over a hundred official nationality designations was to be entered in each passport. Designation of social status and nationality were permanent and irrevocable; in the case of nationality only children of mixed marriages had a choice, between the nationality of either parent, and only once in life – at the age of sixteen" (Garcelon 2001: 96).

The Soviet Union was divided into fifteen Republics each bearing the name of a particular national group. Theoretically, these states were given wide autonomy. For the most part, the autonomy was just a Constitutional fiction, though such division did help to protect and cultivate national languages and cultures. But this ethno-territorial federalism was a distinct system of personal nationality (Brubaker 1994: 53). This personal nationality ("natsionalnost" in Russian) can be defined as ethnic nationality, for it was not simply a statistical

category. Rather, it was “an obligatory and mainly ascriptive legal category, a key element of an individual’s legal status. As such, it was registered in internal passports and other personal documents, transmitted by descent...” (Brubaker 1994: 53). It is important to stress that personal nationality was an autonomous classification scheme, based on descent, not on residence – it did not have a territorial component. Some authors have already pointed out the Soviet regime’s distinction between citizenship and nationality by using the famous dichotomies of Durkheim and Tönnies. “Soviet citizenship is part of the universalist sphere linked to the macrostructure of ‘organic solidarity’ and ‘Gesellschaft’, while nationality, in as much as it deals with ‘ethnos’, concerns the particularistic dimension inherent in the microstructure of the ‘mechanic solidarity’ and ‘Gemeinschaft’” (Giordano 1997: 182). My point here is that, although those divisions of citizenship and nationality existed on a legal and administrative level, they influenced, to some degree, the popular understanding of ethnicity as an inborn feature, “inherited” by descent.

The inscription in the passport itself does not create the sense of collective or individual identity. The interpretation of data from fieldwork given in this article present a set of interrelated components such as territory, history, loyalty to the national state, genealogy, and language, which, put together, create a complex view of the identity process. It is argued that inscription of ethnic belonging in the passport functions in the local understanding as an interpretation of genealogy. During my fieldwork I also observed that an inscription seemed to generate a life of its own and to shape a person’s identity. A mark of a person’s identification, such an inscription becomes his/her “second nature” and “lived experience”.

Gauta 2007 m. vasario mėn.